

TARIK BUĞRA'DAN TÜRKÇE SÖZLÜK İÇİN KATKILAR

Nevzat GÖZAYDIN

Üniversitelerimizdeki Türkçe ile ilgili farklı biçimlerde öğretim yapan bölümlerin veya anabilim dallarının akademik elemanlarının, son yıllarda yazarlarımızla veya şairlerimizle ilgili çalışmalara ağırlık verdiklerini görüyoruz, okuyoruz. Özellikle düzenli veya düzensiz olarak her yıl yayımlanan, tezli veya tezsiz, araştırma-derleme-tarama yazılarıyla dolu bu tür fakülte yayınları, Türk dilinin önemli kazançları olmaktadır.

Ancak teknolojik imkânların artmasına ve bazı sistematik veya tematik taramaların kolaylaşmasına rağmen herhangi bir yazarımızın veya şairimizin bütün söz varlığı, daha doğrusu sözlüğü konusunda ciddi ve tutarlı çalışmalar, hemen hemen hiç görülmemektedir. Böyle bir proje gerçekleşmeyince de *Türkçe Sözlük*'e girmesi, açıklanması ve örneklenmesi gereken yüzlerce hatta binlerce madde başından ve iç maddeden mahrum kalmış oluyoruz; sözlüğümüzde de eksiklikleri hissediliyor.

Değişik edebî türlerde yoğun bir yayın faaliyetine girerek dilimizin gelişmesine ve zenginleşmesine değerli katkılarda bulunan Tarık Buğra'nın 100. doğum yılı dolayısıyla bu eksikliği bir parça giderebilmek amacıyla onun beş romanını dikkatle okuyup taradım ve *Türkçe Sözlük* içinde bulunmayan, bulunduğu hâlde başka anlam taşıyan, örneksiz geçilen madde başlarını, iç maddeleri ve örnek cümleleri, dilimizin zenginliğine yaptığı katkıyı vurgulamak için aşağıdaki yazıyı hazırladım.

Bu tür yazılarımda hemen her fırsatta belirttiğim gibi, yazarımızın yazım özellikleri aynen alınmış olup herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Belirttiğim örnek cümlelerin sonunda ise taradığım kitapların kısaltmalarını ve sayfa numaralarını verdim. Keşke diğer eserlerini gençlerimiz dikkat-

le tarasa ve böylece belirli bir ölçüde de olsa Tarık Buğra'nın söz varlığının tümü toplumumuzun istifadesine sunulabilse...

adı gibi bil- Örnek cümle verilmemiş: “Kendisinin bu sefer çok daha başarılı olduğunu adı gibi biliyordu.” (İR, 30)

aforizma: “Nükteleri, paradoksları, aforizmaları kendisine yetmekle kalmıyor, dinleyicileri de inkarlarının ortakları yapılabiliyordu.” (GE, 38) örneğiyle geçelim.

ağa düş- Sözlüğümüzde (ağa düşürmek) var ancak örneksiz geçilmiş. Anlamı ‘birini aldatmak, kandırıp tehlikeli işlere bulaştırmak’tır: “Bu diplomatik gülümseyiş ve müsamaha, ihanet temayüllerinin yüz bulmasına, asıl acısı da, pırlanta gibi vatan çocuklarının ağa düşmesine sebep olmayacak mıydı?” (Fİ, 136)

ahla-: *Türkçe Sözlük*'te (TS) madde başı olarak alınmalı ve şu örnek eklenmelidir: “Hatta kız'ın küçümseyişlerine katlandı, gözyaşları döktü, inledi, ahladı.” (İR, 8)

allak bullak et-: TS'deki üçüncü anlama uygun düşen bir örnek: “Nahit'le birlikte Nuran Tiyatrosu'nun kaderini allak bullak eden değişiklik de Sadi'nin gelişi idi.” (İR, 63)

arakçılık: Örneksiz geçilmiş: “Bir seferinde de arakçılığını önleyen bir adam gözetlemiş, onun peşinden yanık yanık bağırarak kahveye girmişti.” (GE, 83/84) Burada geçen ‘yanık yanık’ ikilemesini TS'de bulamıyoruz. Madde başı olarak alınabilir.

arka çık-: TS'de masa başı örneğiyle geçilmiş: “Bunu anlayanlar ve bu kavgaya katılanlar veya arka çıkanlar çok şey kazanacak imiş.” (Fİ, 128)

baştan alın-: Sözlüğümüzde bulunmuyor. Anlamı ‘en baştan başlamak’ olabilir: “Kelime de yarıda kesilir, el havada takılır kalır; incecik bir ses iki üç kelime söyler ve susardı. Sahne baştan alınacaktır.” (İR, 24)

bataklığa sürükle-: TS'deki madde başının ikinci anlamına açıklık getiren bir deyimdir ve mecaz olarak ‘kötü ilişkiler içine sokmak, olumsuz davranışlara itmek’ anlamına gelir: “Onları bu masum sırlarına mahkum kılıyor, her adımda biraz daha bataklığa sürüklüyordu.” (GE, 52)

bebeklik: Sözlükteki üçüncü anlama, mecazi olarak örnek şudur: “Bazı bebeklikleri ciddiye alanlar, çünkü daha başka bebeklikleri benimseyen insanlar vardı.” (İR, 63)

bıçak yarası: Mecaz anlamındaki bu ibare *TS*'de yoktur. Anlamı 'sıkıntı veren, üzücü, kahredici bir olay sonucu ortaya çıkan ve unutulmayan, manevi bakımdan geride kalan iz' olabilir: "Ama kaç bıçak yarası vardır kalbinde, kim bilirdi bunu? Hele az önce deşilen yarayı?" (İR, 6)

bileğinin hakkını al-: "Bileğinin hakkını almak için değil, bu büyük hakkın parçalarını kurtarmak için yalancı şahitlerin, kalles uzmanların pençelerinden, dişlerinden sıyrıldı." (İR, 6) Anlamının 'hak ettiğini tam olarak sahiplenmek' olduğunu söyleyebilirim; *TS*'de bulunmuyor.

bombayı patlat-: 'Büyük sürprizler ortaya koymak, şaşkınlığa sebep olmak' anlamında mecazi bir anlatımdır: "Bombayı önce kantolarda patlatacak, onu halkın sevgilisi yaptıktan sonra da oynayacağı büyük piyeslere, hatta İbişe olta yapacaktı." (İR, 39)

boru: Anlamını sadece 'borazan' olarak veren sözlüğümüze yeni bir anlam vererek örneğini yazarımızdan alalım: "Aynı sözlerin üçüncü ve dördüncü tekrarları sanki caminin içinde borularla söyleniyormuş gibi güm güm etti." (Fİ, 112) Buradaki anlamın 'megafon' olduğunu kaydedebiliriz.

bozuk bozuk: "Onu salonda ne kadar beklettiğini ve niçin hemen uğurladığını, uğurlarken de neden buruk ve bozuk bozuk gülümsediğini meraka yanaşmıyordu." (Y, 92) Anlamının 'beklediği ilgi veya sevgiyi göremeyince kırılmak, üzülmek, hayal kırıklığına uğramak' olduğunu belirtebiliriz.

bozuk çal-: "Gerçi, bu işi yüzünden Vedia'nın alttan alta bozuk çalacağını sezmiyor değildi, ama mesleği bu idi işte..." (İR, 45) örnek cümlesiyle geçelim.

can havline düş-: *TS*'de sadece (can havli) var ve fiille kullanışı bulunmuyor: "Yunan can havline düşmüş kaçıyor, bir an önce inine dönmek istiyordu." (Fİ, 122) Anlam olarak 'can korkusu içine girmek, ölüm korkusu yaşamak' diyebiliriz.

cızırdata cızırdata: Ses taklidi olan bu ikilemenin anlamı 'cızır sesi çıkararak'tır: "Poyraz dışarda duman attırır, soba içerde gümbür gümbür yanar, kapımızın önünden de incecik bir miyavlama, kalbe giden damarlarınızı cızırdata cızırdata gelir." (İR, 87)

cifeleş-: *TS*'de kelimeye yer verilmiş ama bu biçimi bulunmuyor. Anlamı 'cife durumuna girmek'tir: "Bab-ı Âli o kadar küçülmüş, alçalmış, cifeleşmiş olsa bile, bu eşi görülmemiş alçaklığa alet edebileceği bu türlü cehennemlik bulamazdı." (Fİ, 223)

ciyir ciyir: “Haftalardır doğudan esen, sinirleri yay gibi geren, beyinleri tırmalayan, göğüsleri bunaltan, dış aralarına ciyir ciyir toz, toprak dolduran pis rüzgar da artık yoktu.” (YB, 93/94) Anlamını, yazarımız bu cümle içinde tasvir ederken belirtmiştir.

çat kapı gir-: Sözlüğümüzde sadece (çat kapı) var ancak bu biçimi yok. Buradaki anlamı ise biraz daha farklı... ‘Samimiyete güvenerek sorgusuz sualsiz, hatta kapıyı bile çalmadan içeri girivermek’ anlamını örnek cümleye bakarak verebiliriz: “Leylâ’lar, Zozo’lar bir yana, Büyük Herminel’er, Nalan’lar bile Nahit Beyin odasına böyle çat kapı giremezlerdi.” (İR, 181)

çavgın ye-: “Onlar da yaralı, bereli, kırık, dökük... dolu ya da çavgın yemiş bir gök ekin!” (YB, 181) Daha çok halk arasında kullanılan (çavgın)’ın anlamı ‘rüzgâr ve karla karışık yağın yağmur’dur ve fiil hâliyle de ‘bir soğuk yağmur yüzünden harap olmak’ anlamını verebiliriz.

çıkarcı: Sadece örnek cümleyi verip geçelim: “Sakarya’da alınan sonuç büyüktü, kaderin yön değiştirmesine eşitti; fakat maalesef, bunu şer cephesi ve tek tek çıkarcılar çok daha iyi anlamış ve bütün güçleri ile harekete geçmişlerdi.” (Fİ, 123)

çizgi çizgi yap-: TS’de bu ikileme ve fiilli hâli de yok. Anlamı ‘çizgiler hâlini alarak’ diyebiliriz: “İhtiyar, dikkatin büzdüğü, çizgi çizgi yaptığı dudaklarla, gülermiş gibi fısıldamıştı.” (GE, 14)

çizik çizik: “Bu sefer de boğazı çizik çizik olduğu için sustu, yutkundu.” (İR, 77) Anlamı ‘çizilmiş biçimdedir.

çökkünleş-: “O dev gibi adamın, pek de önemi olmayan böyle bir davayı kaybettim diye bu kadar çökkünleşip üzülmeye şaşıyordu.” (YB, 44) örnek cümlesini verip geçelim.

çürütücü: Sözlüğümüze alınmamış olan bu sözün anlamı ‘çürüten’ olup yazarın örneği şudur: “Darülbedâyî’nin nereye kadar iyi, doğru ve üstün olduğunu, nereden sonra işin özentiye, çürütücü taklide ve şarlatanlığa döküldüğünü anlıyor, hiç değilse seziyordu.” (İR, 12)

dağ dağ yankılan-: Anlamı ‘bütün yörelere, her tarafa yayılmak’ olmalıdır: “Avni Bey’in hazırladığı oyun, yâni ‘Yunan bozuldu’ haberi dağ dağ yankılanmış, rüzgârların yönünü değiştirmişti.” (Fİ, 117) Sözlüğümüzde bu deyim bulunmamaktadır.

dağa çıkar-: ‘İsyân ettirmek, çete olarak dağlarda hareket ettirmek’ anlamındadır. Sözlüğümüzde (dağa çıkmak) olarak alınmış ancak örnek cümle

bulunamamıştır: “Eli silah tutan bir çok insanı dağa çıkardığını da öğrendi.” (Fİ, 108)

dağsal: Yazarımızın çok tartışılan *-sal / -sel* ekiyle ilk defa kullandığı ve sözlüğümüzde bulunmayan bu kelime ‘dağlık’ anlamına gelmektedir. Türkçe köke getirildiği için türetme doğrudur: “O ikinci üzeri, yedi kilometre kadar kuzey batıdaki dağsal Kemer köyünden döndüğü zaman asmanın altında yalnız Hüseyin bey oturuyordu.” (Y, 194)

deli danalar gibi: Anlam olarak ‘nereye gideceğini bilmemek, ne yapacağını şaşırıp sağa sola gitmek’ diyebiliriz ve hemen arkasından gelen (dört dönmek) ile birlikte bu anlam güçlenir: “İhtiyar, bu yasağı, onun deli danalar gibi dört dönerek bulduğu borç para ile alınmış Birinci paketinden ilk sigarayı yakarken koymuştu.” (GE, 15)

delil tut-: “O zaman da bu yanlışlarını tiyatro konusunda da yanılmakta oluşlarına delil tutuyordu.” (İR, 238) ‘Kanıtlamak, kanıt göstermek’ anlamına gelir. *TS*’de bulunmuyor.

delimsek: Halk arasında bilinen bu sıfat, ‘yarı deli’ anlamındadır: “Gözü parada pulda değil, düpedüz yukarılarda idi; açıklamaktan çekinmediği, aksine pek hoşlandığı hayalleri vardı: Delimsekti...” (GE, 114)

demans epilektik: Yazar bu tıp terimini kullanırken aynı zamanda anlamına da açıklık getiriyor örnek cümlesi içinde: “Bu zaaf, bizim demans epilektik dediğimiz, sar’a bunamasının başlangıcı ve habercisi de olabilir.” (Y, 73)

diş gıcırdat-: Düz anlamının dışında mecaz bir anlamı daha var; o da ‘gizli gizli kızmak, içinden sinirlenmek’tir: “Eleştirmenlere gelince, bunların içinde için için ona diş gıcırdatanların aşırı övmeleri bir yana, doğruyu söyleyenler çoğunluğu tutuyordu.” (İR, 30)

dokuna dokuna: ‘Dokunarak’ anlamındaki bu ikilemenin örneği şudur: “Tahta merdivenlerden yanyana birbirlerine dokuna dokuna çıktılar.” (İR, 197)

dokunsalar ağlayacak: ‘Aşırı hassasiyet göstererek ağlayacak duruma gelmek, ilk fırsatta gözyaşı dökcek’ anlamına gelir: “Sadi dokunsalar ağlayacağına benziyordu ve belki de birkaç damla yaş sızmıştı o alıcı gözlerinden.” (İR, 72)

domuz gibi bil-: *TS*’de sadece (domuz gibi) var ve masa başı örnek cümleyle geçilmiş. Anlamı ‘tam anlamıyla, bütün ayrıntıları ile bilmek’tir:

“İnandıracaklarını bilirlerdi o domuzlar. Çünkü sizin hakikati bilemeyecek vaziyet ve ahvalde bulunduğunuzu domuz gibi bilirlerdi.” (Fİ, 97/98)

dudaklarını kemire kemire: “Delikanlı, kız sustuktan epiy sonra kalktı, dudaklarını kemire kemire ve yavaş yavaş yürüdü.” (GE, 215) Buradaki anlamı ‘dudaklarını minik minik ve sürekli ısırarak’ olmalıdır.

dur dinek bilme-: Sözlüğümüzde bulunmayan bu deymi yazarımız iki eserinde kullanıyor. Anlamı ‘çok ve sürekli çalışıp didinmek’tir: “Sadi’nin ille başka bir hava çalan kafa ve gönül yapısı vardı: Dur dinek bilmezdi.” (İR, 40) ile “Bütün bu işler için, görülmemiş ve eşine rastlanamaz bir gurur keyfiyle ‘benim deham’ diyordu. Ve dehası dur dinek bilmiyordu.” (GE, 69)

duya duya: ‘Duyarak’ anlamındadır: “Her yudumda bardağı yere çalmak hırsını duya duya çayını bitirdi.” (İR, 186)

düeto yap-: Yazarımızın kullandığı bu söz aslında İtalyancadaki (duetto) olup ‘bir kadın ile bir erkeğin sözlerini dönüşümlü olarak icra ettikleri şarkı’ anlamındadır: “Hatic’e bir gün, çok güzel düeto yaptığını, ama Necla gidince kolu kanadı kırıldığını söyledi.” (İR, 256)

düğüm düğüm: Bu ikileme örnek cümlemizdeki anlamıyla ‘düğümle tıkamak; heyecan, sevinç, üzüntü sebebiyle ses çıkaramaz olmak’tır: “Öyle bir tip ve öyle bir sahne ki, iyi oynandı mı Şehzadebaşı seyircisinin bile kalbini delik deşik eder, boğazını da düğüm düğüm; hıçkırıklarla.” (İR, 70)

efrâd-ı millet: Sözlüğümüzde bu tamlama yoktur ve anlamı ‘milletin bireyleri, fertleri’dir: “Artık bütün efrâd-ı millet bu gaye için Ankara’nın emrinde Yunan’ın peşine düşmeli, zaferimizin önlenemez sonucunu çabuklaştırmaya çalışmalıydı.” (Fİ, 113)

eli silah tut-: Örnek cümlesi için bk. (**dağa çıkar-**).

erzel: Sözlüğümüzdeki ikinci anlama bir örnek: “Aradan yıllar geçti; ama unutmadım ben bu erzel ve aşâğılık komediye.” (GE, 276)

erzats: Almanca bir isim olan bu kelimeyi yazarımız böyle yazmış ama aslı (Ersatz) olup anlamı ‘yedek’tir: “Hemcinslerinin bazıları gibi, gerçekleşmeyen ümidin yerine bir yerine bir başkasını- erzatsını-bulacak ince zekaya sahipti.” (Y, 87)

espri frondör: “Hemen her konuda şaşırtıcı düşünceler bulabiliyor. Hiç biri bilimsel değil. Ama zırva da değil. Bir espri frondör. Ve... galiba, en kuvvetlilerinden biri.” (GE, 128). Fransızca bu terimin anlamı ‘isyankâr espri’ olabilir.

ferd-i vahit: Bu tamlamayı da *TS*'de bulamıyoruz. Anlamı 'tek fert, bir kişi' olarak verilebilir: "Bütün bunlara 'doğru değil' diyecek bir ferd-i vahit çıkarsa alını karışlarım, ama bu böyle diye övünmüyorum." (Fİ, 99)

fıldır fıldır: Bu ikileme de sözlüğümüzde yok: "Gözler fıldır fıldır etrafı kolluyor, bacaklar tetikte, çıt çıksa bir kanat vuruşuyla bulutların ardına kaçabilecek..." (İR, 131) Anlam olarak 'sürekli etrafa bakarak, devamlı döndürerek' diyebiliriz.

fikir beyan et-: 'Düşüncesini açıklamak' anlamındadır: "Hem bir şey bilmez, hem de her şeye karışır, fikir beyan edersin." (YB, 54)

firen tutma-: Sözlüğümüzde (fren) biçimiyle yer alan sözü yazar böyle veriyor. Mecazi olarak anlamı 'kendisini tutamamak, engelleyememek' diyebiliriz: "Bunlarla çileden çıkıyor, kuduruyordu. Kendini koruma iç güdüsü, o zaman firen tutmazdı, kontrol tanımazdı." (GE, 37/38)

fisebilillah: Örneğini vererek geçelim: "Bunlar da fisebilillah çalışanlar gibi, taraftarlıkların koyulaşmasına çalışıyorlardı." (YB, 193)

gıncırdata gıncırdata: 'Sürekli gıncırdatarak' anlamındadır: "Oraya bir hayli geç ve Delikanlı dişlerini gıncırdata gıncırdata düşünmeye başlarken, yürüyerek geldi." (GE, 212)

gönül çelen: "Her çeşit klâsik için gönül çelen sevimli nükteler yapılabiliyordu." (GE, 87) Anlamının 'kalp kazanan, gönlü fetheden, sevimli veya sempatik bulunan' olduğunu düşünüyorum.

güllaç: Sözlüğümüzde üçüncü anlama uygun düşen bir örnek cümle: "Ona birtakım ilaçlar verdiler. Bir de güllaçlar içinde ve dört gün arka arkaya alınıp üç gün ara verilecek bir toz!" (GE, 41)

gün gibi ortaya çık-: *TS*'de (gün gibi açık) madde içi bulunuyor. Bu deyim anlamı da ona yakındır ancak yer verilmemiştir: "Eniştenin söylediklerinden gün gibi ortaya çıktı; kaçışım saygısızlık olup çıkmış ve sizi kırmış." (YB, 115)

hanımnine: Aile bireylerinin terimleri içinde halkımız tarafından çok kullanılan bu sözün anlamı 'büyükanne, ninedir ancak biraz da saygı belirtmek için kullanılır: "Meslektaşlarım boyuna, şunu şunu yapar, şunları şunları yapmaz ve şuna buna dikkat edersen şu kadar yıl daha çok yaşarsın diye hanımnine öğüdü verir dururlar." (Y, 32)

harp darp gör-: Sözlüğümüzde ne bu ikileme var ne de fiille olan şekli... Anlamını geniş olarak 'sıkıntılarla dolu, yokluklarla geçen savaş yıllarını

yaşamış olmak' şeklinde verebilirim: "Göz göze idiler ve Ali efendinin harp darp görmüş gözlerinin için dostlukla, anlamışlıkla ve saygıyla gülümsüyordu." (Y, 249)

hayran hayran: 'Hayranlıkla, sevgi dolu olarak' anlamına gelen bu ikilemenin *TS*'de bulunmadığını görüyoruz: "Sürüp gidecektir İbiş'in küçük hanımına hayran hayran dalıp gidişleri, bu arada bıyıklarını şapır şupur yi-yişleri." (İR, 121)

hebenneka: Artık bilinmeyen veya çok az kullanılan bu sözün örnek cümlesi şudur: "Müderriş -profesör- olmak için can atan hebennekaları; etiket budalarını kısa sürede tanımişti." (GE, 45)

hebennekalık: *TS*'de yoktur. Anlamı kısaca 'hebenneka olma durumu'dur. Kürsülerin çoğunda asistan seçimi bir hödüklük ve hebennekalık ihalesi hâlini almıştı." (GE, 62)

her haltı işle-: "Sözümüne aktristler! Onlarla her halt işlenir onlar her haltı işler ve işletirlerdi." (İR, 34) 'Her türlü kabahati, suç, olumsuzluğu ve davranışı ortaya koymak' anlamındadır ve *TS*'de bulunmuyor.

hesaba kitaba sığma-: Bu deyim sözlüğümüzde bulunmuyor. Anlam olarak 'önceden hesaplanamaz, hesabı belli olmaz, düşünüldüğü gibi gerçekleştiremez' diyebiliriz: "Zaferin ve son darbeyi vurmanın hesaba kitaba sığmaz şevki kamçılama, bütün Türk ordusu, Sakarya'dan sonra on gün uyanmacasına uyumak isterdi." (Fİ, 122)

hırsa kapıl-: Sözlüğümüzde yer almayan bu deyim anlamının 'çok aç gözlü davranmak, aşırı isteklerde bulunmak' olduğunu düşünüyorum: "Darülbedayi'de kapılmadığı hırsı burada önleyemiyor ve İbiş'i kendisi oynamak istiyordu." (İR, 28)

hırslı hırslı: 'Hırs dolu olarak' anlamındadır: "Hürrem çıktıktan sonra köylü sigarasını hırslı hırslı, yani onun duyabileceği en büyük keyifle tütürdü." (Y, 75)

hot-sosyete: Yazarın İngilizce ve Fransızca olarak oluşturduğu bir ibare... Anlamı 'yüksek sosyete, sosyetenin ileri gelenleri' olmalıdır: "Kız önce bir güzel göbek attı, sonra da çıktı bizim hot-sosyeteyi büyüledi." (İR, 256)

hükme bağla-: "İlerideki yılları için asıl önemlisi, eleştirmeyi de, eleştirmeci denen yaratığı da şaşılacak bir doğrulukla hükme bağlamıştı." (İR, 12) Anlamı 'kesin kararı vermek'tir.

hüküm yürüt-: Yukarıdaki gibi sözlüğümüzde bulunmayan başka bir deyim... “Yaşayışım için arkamdan hüküm yürütmeye kalkışanlara sadece edesiz derim.” (Y, 38) ‘Karar vermek’ anlamına gelmektedir.

hülya kur-: Dilimizde daha çok (hayal kurmak) biçiminde olan sözü yazar böyle kullanıyor: “Kurduğu bunca hülyanın bir hüzün tortusu hâline geliverişi... Hepsi o kadar.” (İR, 25)

içi titre-: “Bu tanışma gerçek bir dönemeçti ve Ali Yusuf daha ilk karşılaşmada içinin titrediğini duydu.” (Fİ, 51) *TS*’de bulunmayan bu deyim anlamı, ‘manevi bakımdan sarsılmak, hafifçe heyecanlanmak’ olabilir.

ikicik: Yaygın olarak kullandığımız (biricik) benzeri bir sözü yazarımız oluşturmuş... Anlamı ‘azıcık, en çok iki kez’ olabilir: “Sokak kedisi - sanat ana - doğurur ha doğurur, ikicik emzirdikten sonra yeni doğumlara giderdi.” (İR, 87) Sözlüğümüzde bulunmuyor.

inadına inadına: ‘Sürekli inat ederek’ anlamındaki bu ikilemeyi de sözlüğümüzde bulamıyoruz: “İstediklerini karısına değil ona yaptırıyordu; hem de inadına inadına; kocası yanlarında iken ve kendi karısı da varken.” (GE, 39)

inançsızlık: “Yalnızlığının ve inançsızlığının tek dayanağı gibi dört elle sarıldığı adama, şimdiye kadar bu açıdan hiç bakmamıştı.” (GE, 188) örneğini verip geçelim.

ince ince: *TS*’de bu ikileme yoktur. Anlamı ‘incecik biçimde’ diyebiliriz: “İnce ince, uzun uzun parmaklı eller çocuksu yana açıldı.” (İR, 174)

inek: Sözlüğümüzdeki ikinci mecaz anlama uygun düşen bir örnek cümle bulunamamış: “Bende ne belirtisi olduğunu anlatacak adamın alnını karışlarım ben; o inek sürülerinle bir tutmaktan hâlâ vaz geçemedin.” (GE, 17)

inkilâphâne: *TS*’de yer almıyor. Anlamı ‘inkılap evi’dir: “Çok geçmemiş, üniversite -onun domuz deyişi ile ve inkılâp değil - inkilâphâne olup çıkmıştı.” (GE, 61) Yazar burada iki kelimeyi karşılaştırarak anlamı ‘köpekleşme evi’ şekline dönüştürmüştür.

intihaf: Sözlüğümüzde yer almayan bu kelimenin anlamı ‘şişme, kabarma, şişkinlik’tir (*Kamus-ı Türki*, TDK yayını, Ankara 2015, s. 526): “Birtakım mendeburlarla gece çenebazlıklarına düşkünlüğünden, intihaf’a pek benzeyen tutumundan bahsetmiyorum.” (GE, 187)

ipnoza gir-: TS'de bu madde (hipnoz) olarak alınmış. Ancak bu deyim bulunmuyor. Anlamı 'hipnoz edilmiş olarak'tır: "İpnoza girmiş gibiydi. Benzeri durumlarda insan laf olsun diye bir şey söyler; bunu bile yapamıyordu." (GE, 130)

iş işden geçmiş ol-: Yazarın (d) harfini kullanarak verdiği bu deyim örnekleri masa başında yazılmış, yazarlarımızdan bulunamamış: "Bir gün anlayacaksın; ama o zaman da iş işden geçmiş olacak." (GE, 233)

it sürüsü gibi: Sözlüğümüzde yoktur. Anlamı 'çok kalabalık'tır: "Artık kumandanlar karşılardaki tepeye veya karşılarda it sürüsü gibi gelen Yunan'a bakıp 'Ah, bir top... ah, bir gülle!' diye dudaklarını kanatmayacaklardı." (Fİ, 154)

iz'an: Güncelliğini yitirmekte olan bu kelimenin örneğini verelim: "Ama kırk paralık iz'an bu ahmak serinkanlılığın ardındaki kavgaya aşerışı sezebilir." (GE, 99)

izzetinefsi incin-: "Derin bir yeisle, izzetinefsi incinmiş, ama gene de öfkeyi siteme tercih edemedi, ağıt okur gibi konuştu." (Y, 38) Sözlüğümüzde yer almıyor. 'Gururu kırılmak' anlamındadır.

kabar kabar: Bu ikileme de yoktur sözlükte: "Birdenbire, o buruş buruş, o insanı ürküten mavilikleri ile kabar kabar ölmüş, buz gibi ellere kapandı." (Fİ, 199) ile "O kocaman, o kıllı, o kabar kabar el sallanıyor ve ihtiyar, yalpalaya yalpaya çıkıp gidiyor." (GE, 181) Anlamı 'kabarmış durumdadır.

kalbini hoplat-: TS'de bulunmuyor. Anlamı 'bir anda heyecanlanmak, çok şaşırmak' olabilir: "Tam kadınca bir bakış. O da yetti Raşit'in kalbini hoplatmaya ve çok şey düşündürmeye..." (GE, 143)

kan temizle-: "Eee, hakaretin bu kadarını da kan temizler elbette." (İR, 111) Anlamı 'cana kıymak, öldürmek, kan akıtmak'tır.

kanıyıklı: "Aynı saatlerde Sakarya'da dağ gibi yiğitler devriliyor, aynı anda nice analar kan ağlıyor, nice kanıyıklılar dul, nice saç bitmedik yetim kalıyordu." (Fİ, 13) Halk arasında 'yeni evlenmiş gelin, gencecik anne' anlamındadır.

kapıdan beslen-: "Kırk yıldır kapıdan beslenen veya varlığını sana borçlu olan birisi, umulmayacak bir kalleşlikle seni uçuruma iteleyiverirdi." (Fİ, 141) Buradaki kapı 'çok geniş imkânlarla sahip olan, zengin, güçlü ve muktedir bir makam, yer' anlamındadır.

karyokinetik: Örneksiz geçilen madde başına uygun düşen bir cümle: “Değil barış, selâm sabah bile bilmeyen ikilikler çıkmıştı ve bu ikilikler karyokinetik olarak çoğalıp gidecekti.” (GE, 92)

kazayağı: Sözlüğümüzde yer almayan bu terimin anlamı ‘yaşlılıktan, yorgunluktan veya doğal sebeplerle göz ucu kenarında oluşan ince çizgiler’ olarak verilebilir: “Yumuk yumuk gözler, iri dişler ve derinleşen kazayakları masadakileri neşeyle güldürmüştü.” (YB, 55)

kelimecik: ‘Küçük kelime’ anlamındadır ve TS’de yoktur: “Bu duygularımı sâdece alaycı, küçümseyen jestler, mimikler ve kelimeciklerle belli etmeye can atıyorlardı.” (GE, 134)

kendine zehir et-: “Nahit işte o iki günü, acaba beğenmez mi, endişesi ile zehir etti kendisine.” (İR, 21) Anlamı ‘kendini büyük sıkıntı, üzüntü içine sokmak’ diyebiliriz.

kıvıl kıvıl: Bu ikilemeye de sözlüğümüzde rastlamıyoruz. Anlamı ‘küçük kıvrımlar şeklindedir: “Bir şey olmak isteği, o bataklığın vıcık vıcık çamurlarında, kıvıl kıvıl sürüngeleleri arasında kalmıştı.” (İR, 63)

kıvrım kıvrım: “Çay, kasabadaki çıkışından ötelere gümüş bir şerit gibi, kıvrım kıvrım uzanıyordu.” (YB, 171) Anlamı ‘sürekli kıvrılarak’ olmalıdır; örneksiz geçilmiş, bu örnek yeterlidir.

kin kus-: TS’de bulunmuyor bu deyim. Anlamının ‘içindeki intikam duygusunu dışarı vurmak’ olduğunu düşünüyorum: “Ne olursa olsun, tez geçti bu kin kusan günler; bir yaz bile dayanamadı.” (İR, 35)

kocaman kocaman: ‘Hayli iri’ anlamına gelmektedir bu ikileme ve sözlüğümüzde yer almamaktadır: “Kendi kocaman kocaman ve koyu renkli gözlerinin bu yemyeşil gözlere ne tesir yaptığını, ne söylediğini anlayamadı.” (İR, 133)

koklaya koklaya: “Raşit kollarına hükmedemedi; kucakladı kızı. Saçlarını hafif hafif, koklaya koklaya öptü.” (GE, 177) Anlamı ‘sürekli koklayarak’tır.

koşa koşa: ‘Koşarak’ anlamına gelir: “Hatice’nin sokağı koşa koşa geçen ve bir kapıda kaybolan hayali de öyle...” (İR, 208)

kucağına düşür-: TS’de (kucağına düşmek) var ama örneksiz bırakılmış. Bu ettiren biçiminin örnek cümlesi olarak yazarımız şöyle diyor: “Moskova, Ankara’ya durumu karanlık, hem de çok karanlık ve tehlikelerle yüklü göstermek, böylece de kucağına düşürmek için bütün gücüyle çalışmaya başlamıştı.” (Fİ, 134)

kum gibi kayna-: Sözlüğümüz (kum gibi) iç maddesini almış ve örnek cümle bulunamamış. Fiille olan biçimi de bulunmuyor. Anlamının 'çok fazla karışık olmak, aşırı derecede çoğalmak' olduğunu düşünüyorum: "Hüseyin Avni, ihanetlerin kum gibi kaynadığı günlerden birinde anlatmıştı." (Fİ, 119)

kuş kondur-: Sözlüğümüzde bu madde içi soru biçiminde verilmiş. Düz cümle olarak örneğini yazar veriyor: "Sen, yâni artist, döktürdüm, kuş kondurdum derken o tepinir, ıslık çalar, bağırır." (İR, 99)

lâf alıp lâf sat-: "Onun en büyük, hatta tek zevkinin lâf alıp lâf satmak olduğunu ve bunun insanları birbirine düşürmek için yaptığını da öyle... herkes bilir." (YB, 80) Anlamı 'dedikodu etmek'tir.

mabutlaştır-: TS'de bulunmuyor ve anlamı 'mabut hâline getirmek' olabilir: "Bunlar, kadınlı, erkekli, hepsi de sanatı - sırrına eremedikleri için - mabutlaştırıran ve hayatlarını sanata adamaktan mistik bir tat duyan ikinci sınıf tiyatro oyuncularını idi." (Y, 55)

mahkum düş-: "Ona göre, kültürüne ulaşamayan düşünemez, hakikatin, doğrunun peşine düşemezdi, mizacına mahkum düşerdi." (İH, 65) Anlamı 'mahkûm olmak'tır.

mahkum kıl-: 'Mahkûm etmek' anlamındadır ve yukarıdaki gibi sözlüğümüzde bulunmamaktadır: "Gençlik onuru, kendilerine bol bol verilen umutlar onları bu masum sırlarına mahkum kılıyor, her adımda biraz daha bataklığa sürüklüyordu." (GE, 52)

mânâlı mânâlı: "Anlamazlıktan geldi ve oturduğu yerde mânâlı mânâlı sallamakla, bir de ona uygun biçimde gülümsemekle yetindi." (Fİ, 40). Anlam olarak 'mânâ dolu olarak' diyebiliriz.

melâl sin-: "O canlılık gitmiş, kafalardaki Kenan bey portresine aykırı düşen bir sırlı hüznün, hatta melâl sinmişti." (YB, 116) Sözlüğümüzde (melal) var ama bu fiille kullanılışı bulunmuyor.

meyhur: Sözlüğümüzde bulunmuyor. Anlamı 'sarhoş, kendinden geçmiş' olarak yer alabilir: "Tam bir meyhur uyanışı idi bu: Herkes kendisini bulmaya çalışıyordu." (Y, 65)

mışılta: (Mışıl) kelimesi dilimizde sadece 'sessizce ve derince uyumak' için kullanılan (mışıl mışıl) ikilemesinde varlığını ortaya koyar. Yazarımız buna yeni bir anlam yükleyerek şöyle bir örnek veriyor: "Nahit onun şakağını öperken mışıltilar başlamıştı." (İR, 230)

mışıltılı: Yukarıdaki sözün sıfat biçimindeki kullanımını da şu örnek cümleyle aktarabiliriz: “Ama gerçekten uyumuştur Hatice. Yatar yatmaz ve mışıltılı... Her zaman olduğu gibi.” (İR, 229)

mışılda-: Sözlüğümüzde madde başı olarak yer almış ancak örnek cümlesi bulunamamış. Yukarıdaki iki madde başının bu maddeye göre anlamlandırılması daha uygun görülüyor: “Yorganın altında aynı sesler ve aralıklı mışıldıyordu.” (İR, 229)

mızırđanma: Bu madde başının sözlüğümüzdeki açıklaması için verilen tanım da aynen (mızırđanma)...

milimi milimine: *TS*'de örneği bulunamamış: “Bir başarırsa her şey milimi milimine düşündüğü gibi olacaktı. Nitekim olmaya başlamıştı bile.” (İR, 159)

misillü: “Resimler gösterdiler. Bunlarda da bitirilmek üzere bulunan veya yapımlarına yeni başlanan koca koca binalar vardı. Bunlar fabrika, hastane ve mektep misillü âmme tesisleri olacaktı.” (Fİ, 127) Anlam olarak ‘örnek, örneğine benzer’ denebilir.

mizaç taşı-: *TS*'de madde başı olarak (mizaç) var ama bu fiille kullanılışı yok: “Aşkı arayan bir gönül ve aşkı yaşayışın eksenini yapıverecek bir mizaç taşıyordu.” (İR, 31) ‘Karaktere sahip olmak’ anlamına gelir.

mors al-: Sözlüğümüzde ilk kelime büyük harfle verilmiş ama yazar böyle kullanıyor. Fiille kullanımını da mecaz olarak düşünmüş; anlamı ‘işaret, esinti’ olabilir: “Çok eski ve çoktan unutulmuş bir büyük hatıradan morslar, kopuk kopuk notalar alır gibiydi.” (İR, 52)

müssir: *TS*'de bulunmayan bu kelimeyi ne *Kamus-ı Türki*'de ne de *Ahter-i Kebir*'de bulamıyoruz. Örnekte geçtiği yerdeki anlamı ‘etkili, ısrarcı’ olabilir: “Sanırım şiir diye bir şey olduğunu hatırlattı. Lakin, hiç şüphesiz, ona da siz hatırlattınız; çok müssir oldunuz kendisine.” (YB, 174)

müzminleştire: “Onlara göre, bütün emperyalist dünya, savaşı müzminleştirmek, imkanları kıt ve fakir Türkiye milletini savaş masrafları ile çökertmek için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardı.” (Fİ, 135) örneğini vererek geçelim.

namaz kıldır-: Sözlüğümüzde bu ettirgen fiilli biçimi bulunmuyor. Anlamı ‘namazda imamlık etmek’tir: “Abdest aldılar, camiye girdiler. Namazı Âkif kıldıracaktı, hocanın yaptığı teklifi kabul etmişti.” (Fİ, 110)

narlaş-: “Ocaktaki kütükler çatırıyor, alevler parıldayıp alçalıyor, közler irili ufaklı beneklerle kâh esmerleşiyor, kah narlaşıyordu.” (Fİ, 77) Sözlüğümüzde yer almayan bu sözün anlamı ‘nar kırmızısına dönmek’tir.

neftileş-: “Pazar yerindeki ağaçların neftileşen yaprakları da, birden bire ürperip titremeye başladı.” (YB, 96) örneğiyle geçelim.

okumuş yazmış: ‘Öğrenim görmüş’ anlamındadır: “Rıza Efendi memurlarla, okumuş yazmışlarla oturup konuşuyorsa hoşlandığı için değildi bu.”(YB, 60) Sözlüğümüzde bulunmuyor.

okumuş yazmış takım: Yukarıdakinin başka bir kullanımı... ‘Öğrenim görmüş insanlar’ anlamındadır: “Aldırmazdı Rıza efendi bu okumuş yazmış takımının kasabadaki yaşayış tarzını, halkın görenek ve geleneklerini umursamayışlarına.” (YB, 60) TS’de yer almamış.

oltaya atla-: Düz anlamı ‘oltaya takılıvermek’tir ancak burada mecaz anlamıyla ‘hiç düşünmeden hemen girişivermek’tir: “Bilemeyecekleri şey ise, Ali Yusuf’un oltaya atlayıveren bir balık değil ölçüp biçen birisi oluşu idi.” (Fİ, 67). Sözlüğümüzde bulunmuyor.

oluruna bırak-: “Sözünü bu sefer de tutmadı, işleri gene oluruna bırakmış oluyordu.” (Fİ,193). TS’de yer almayan bu deyim anlamının ‘normal seyrine, akışına, gidişine bırakmak’ olduğunu söyleyebiliriz.

onuruna toz kondur-: TS’de bulunmayan bu deyim anlamı ‘onuruna hiç söz ettirmemek, aşırı hassas davranmak’tır: “Bunun lâfını bile etmiyor çok bilmiş görünmek, onuruna toz kondurmak istemez.” (YB, 10)

öfkeli öfkeli: Sözlüğümüzde bu ikileme yok. Anlamı ‘kızgın bir biçimde, öfkeli olarak’tır: “Bir gün keten helvası yiyen bir çocuk gördü: Hem yiyor, hem de bir akranyla öfkeli öfkeli atışıyordu.” (İR, 55)

öğüne öğüne: Bu ikilemedeki kelimeyi TS (v) harfi ile almış. ‘Övünerek’ anlamındadır: “Hele sıfırdan başlamak hikâyesini, ona öyle bir öğüne öğüne anlatmıştı ki, bunu her hatırlayışında utancından yerin dibine geçiyordu.” (İR, 182)

öğürtü ver-: TS’de bu fiille olan biçimi yok; anlamı biraz da mecaz olarak ‘tiksinti uyandırmak’tır: “Laf aramızda; daha açıkçası anlar gibi oldukça bu mendeburluklar biraz daha öğürtü veriyor bana.” (GE, 256)

ökseye düşür-: Anlamı ‘tuzağa düşürmek’tir ve bu fiille olan biçimi TS’de bulunmamaktadır: “Sen o kadar romantik olmasaydın, seni ökseye düşürmek için çok daha incelikler gösterebilirdim.” (GE, 13)

ölüm: Örnek cümlede görüldüğü gibi, mecaz anlamıyla ‘büyük felaket, her şeyi yitirmek’tir: “Ölümü tattım, öğrendim diyordu: Ölüm kadında aldanmak ve canından çok sevdiği - çocuklarını ve erini - kaybetmekti.” (İR, 34)

ömür doğrusu: “İkisi de acemi; fakat o kadar hırslı oynarlar ki, ömür doğrusu... Seyrine doyum olmaz.” (YB, 46) Sevecenlik ve övgü bildiren bir ibaredir.

övgücü: Sözlüğümüzde bulunmuyor. ‘Öven, metheden’ anlamındadır: “Hürrem onu bir içki ve kumar düşmanı olarak tanırdı; oysa doktor burada içkinin de kumarın da övgücüsü olup çıkmıştı.” (Y, 94)

paradoksal: Sadece “Saçma üzerine, aklını bir hayli karıştıran paradoksal konuşmasını yaparken, Boğaz’ın ağzına bakan sokağa doğru yürüyorlardı.” (GE, 142) örnek cümlesini vererek geçelim.

paytak paytak: Anlamı ‘paytak biçiminde, paytak gibi’ olabilir: “Elinde kepçe nasıl da paytak paytak koşardı sahnede.” (İR, 54)

pır pır ol-: TS’de ikileme var ancak fiille yapılmış yok: “Vedia için bile, yani yirmi yaşında bile böyle pır pır değildi, aykırı bulurdu.” (İR, 127) Buradaki anlamı ‘çok heyecanlanmak, bir yoğun duygudan ötürü kalbi hızla çarpmak’ diyebiliriz.

pis pis: “Sam yeli gene öyle esiyordu ağızları toz ve kumla dolduruyor, koltuk altlarını pis pis terletiyordu.” (Fİ, 14) ‘Kötü kokuya sebep olarak’ anlamını taşır.

pimpirik: Sözlüğümüzdeki üçüncü anlam için uygun bir örneği yazarmız şöyle veriyor: “Yaşı belli olmayan ve uzun boyu yüzünden büsbütün sıksa görünen bir pimpirik!” (GE, 97)

psikozlaş-: TS’de bu madde başı bulunmuyor. Anlam olarak ‘psikoz durumuna girmek’ diyebiliriz: “Öfke ve kin psikozlaşıyor, bu psikozla Türkiye sar’a nöbeti geçiriyordu.” (GE, 73)

puflla-: “Koltuğu oturdu, ayaklarını uzatabildiği kadar uzattı ve bir kere pufladıktan sonra düşünmeye başladı.” (İR, 137) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

sade suya tirit: ‘Çok önemsiz, sözünü etmeye değmez’ benzeri anlam taşımaktadır: “İşte bu günlerde, Meclis’deki adamlarından birisine, önce sade suya tirit muhalefet numaraları yaptırttı.” (GE, 53) ile diğer bir örnek:

“Konunun profesörü, derslerde Devlet şekillerinden, sade suya tirit, çok özel yorumlarla söz ediyordu.” (Y, 46)

sağlık mağlık: Halk arasında (m) ile ikinci kelime yapılarak ikilemeye benzer oluşum: “Ona yasakladığı üç, beş şeyden birisi de bu idi ve bu yasağın sağlık mağlık düşüncesiyle, ilgisi, ilişkisi yoktu.” (GE, 15)

salon hayatı: “Babası, dışişlerinde çalışmış salon hayatı olan bir adamdı.” (İH, 30) *TS*'de bulunmayan bu ibarenin anlamı, ‘protokol ve gelenekleri bilip uygulayanların yaşayışı’ olmalıdır.

saniyelik: “Saniyelik değişimlerle, yüzünde ve çıkardığı hecelerde bir öfke, bir yaltaklanma vardı.” (YB, 175) örneğini verip geçelim.

sansasyon yarat-: Örnek cümle bulunamamış: “Bu arada etkisi bilhassa Türkiye için hesaplanan ve gerçekten de sansasyon yaratan bir jest yapıldı.” (Fİ, 153)

sarıcı: Sözlüğümüzde bulunmayan başka bir madde başı... Anlamı örneklerde görüldüğü gibi ‘saran, içe işleyendir: “Mahkemedeki ve eski günlerdeki Kenan beye hiç benzemiyor, yumuşak ve sarıcı bir hüznle konuşuyordu.” (İR, 118) veya “Bir umutsuz arayış ve çağrı Hürrem’in sesini, belli belirsiz ürpertiyor, zaten sarıcı olan sese bir başka çekicilik kazandırıyor.” (Y, 54)

sarp: Sözlüğümüzdeki anlamın dışında buradaki örnekte ‘katı, sarsılmaz, güçlü’ anlamını taşıyor: “Kıskançtı. Ama öyle sarp bir gururu vardı ki, bir gün olsun bunu açığa vurmaz.” (İR, 33)

sarsıla sarsıla: “Güliz onun göğsüne kapanıverdi. Sarsıla sarsıla ağlıyordu. Zor nefes alıyordu.” (GE, 179). Bu ikileme de *TS*’de bulunuyor ve anlamı ‘sarsılarak’tır.

sıcak sıcak: *TS*’de yer almayan bu ikileme ayrıca (içini baymak) olarak da bulunuyor: “Davul saygılı, klarnet efendi idi, kemana buyur etmişlerdi. O da insanın içini sıcak sıcak bayıyordu.” (İR, 113) Anlam olarak ‘kendinden geçirmek’ olabilir. İkileme ise ‘sıcacık’tır.

sine sine: “Dışarda, dünkü artist yandan yandan, sine sine, ama çabucak gelmiş ve provalara katılmıştı.” (İR, 60) Anlamı ‘sinmiş olarak’tır. Buradaki (yandan yandan) ikilemesi için de örnek cümle sözlüğümüze alınabilir.

snobizm: Sözlüğümüzde bulunmuyor. Anlamını ‘züppelik yanlısı’ olarak verebiliriz: “İstanbul’un snobizmi Darülbedâyi’i benimsiyor, tiyatroyu entelektüel bağların arasında sayıyordu.” (İR, 12)

söz dön-: Sözlüğümüzde bulunmayan bu deyimın anlamını ‘başka bir konuya geçmek, diğer bir konu görüşülmeye başlanmak’ olarak verebiliriz: “Ali Yusuf’un söz bu konuya dönerken kalkıp gitmesi dikkat edilmeyecek şey değildi.” (Fİ, 96)

sözü dan diye getir-: “Yeniden gerginleştı; çünkü İhtiyar’ın damdan düşer gibi, sözü dan diye buraya getiriverişı ilk defa olmuyordu.” (GE, 187) Anlamı ‘hiç beklenmedik bir anda, çabucak’tır.

su gibi para harca-: ‘Aşırı derecede ve bol bol sarf etmek’ anlamına geliyor: “Yükselmek istiyor. Gözü başka bir şey görmez. Su gibi para harcar; ama sıra anneme, kızkardeşime geldi mi, yedikleri iki lokma ekmekte gözü kalır.” (İR, 183)

sünepeleş-: Sözlüğümüzde bulunmuyor. ‘Sünepe durumuna girmek’ anlamındadır: “Biz tiryakiliğimizden, sahne rüyalarından koştuk mu sünepeleşir, bitkinleşir, damla damla erir gideriz.” (Y, 70)

şapır şupur: bk. **hayran hayran**.

şışırmışlık: Bu madde başı da *TS*’de yok: “Gözlerini alaycı bir şışırmışlıkla, şışırmışlıkla kocaman kocaman açıp da, ‘yok canım’ derken ne kadar da can olurdu.” (İR, 75). Anlam olarak ‘şışırmış durumda’ diyebiliriz,

şehitlik şerbeti iç-: Halk arasında da çok kullanılan bu deyime *TS*’de yer verilmemiş. ‘Şehit olma şerefine erişmek’ anlamına gelmektedir: “Meclis binasının önünde, hiç değilsen, üç, beş Rum itini geberttikten sonra şehitlik şerbetini içeceklerdi.” (Fİ, 47)

şekil şemal: Sözlüğümüzde yer almayan bu ikilemenin anlamı ‘bütün ve eksiksiz beden görüntüsü’ olabilir: “Onlar, bu ünlülerin huylarını, şekil şemailerini, hatta konuşmalarını anlata anlata bitiremezlerdi.” (Fİ, 47) Sözlüğümüzde iç madde olarak bu ikileme var ancak örnek verilmemiş; oraya bu cümle aktarılabilir.

şer cephesi: Anlamı ‘kötülük yapmak için bir araya gelenler, fesatlık düşünenler topluluğu’dur. Örnek cümlesi için bk. buradaki (**çıkarıcı**) maddesi.

şevk kırıcı: *TS*’de (şevki kırılmak) olarak vermiş ve örneksiz geçilmiş. Buradaki ise biraz farklıdır: “Durum Nahit’e ilk bakışta umut ve şevk kırıcı göründü.” (İR, 22)

takırdata takırdata: “Sanki, koca bir lokma çiğniyormuş gibi, takma dişlerini takırdata takırdata çiğnemeye başladı.” (GE, 18) Anlamı ‘tak tak sesleri çıkararak’tır. Sözlükte bulunmuyor.

tarak yüzü görme- Bu deyim de sözlüğümüzde görmüyoruz. ‘Taranmamaktan karmakarışık olmak’ anlamındadır: “Saçlar tarak yüzü görmeye görmeye kart koyun yapağısına dönmüş.” (GE, 125)

teatral: “Umursamadı ama o. Ve, dalga geçmek istediği zaman yaptığı gibi, teatral bir cümle savurdu.” (Y, 84) ‘Tiyatroya yakışan biçimde, tiyatroda söylendiği gibi’ anlamına gelmektedir.

tefelsüf: Arapça kökenli bu sözün anlamı ‘derin düşünceler içine girmek, felsefeye dalmak’tır: “Onları pek seyrek olarak, o da tefelsüfe kaydığı anlarda hatırlardı.” (Y, 41)

tekebbür: ‘Büyükleme, kibirlenme’ anlamına gelen bu Arapça söz TS’de yoktur: “Aksi inanışın gururu tekebbür çirkefine bulayacağına, nefisine hürmeti de hayvani bir hodbinlik derekesine düşüreceğine inanıyorum.” (YB, 118)

tem işle- Sözlüğümüzdeki (tem) maddesinde hiçbir açıklama yapılmadan hemen (tema) maddesine gönderilmiş ama bu fiille olan biçimi yok. Anlamı ‘konu üzerinde durmak’ olarak verilebilir: “Yarı resmî temsilcileri ve binbir kılıkta, binbir maskeli propagandacıları ile ajanları aynı temi işlemek için her fırsattan yararlanmakta, fırsatlar yaratmakta idi.” (Fİ, 134/135)

tırnak çitile- “Onu en çok çileden çıkararak da, hangi parti kazanırsa kazansın ellerine zırnık geçmeyeceği, durumları zerre değişmeyeceği halde, kavga kırıksın diye tırnak çitileyenlerdi.” (YB, 220) Anlamı ‘kavga kızırtıdır’

tifturunî: Yazarımız bu kelimeyi ve bu kelimeye ek yaparak oluşturduğu (tifturunî Halebî) kalıbını *Gençliğim Eyvah* kitabı içinde sık sık kullanıyor. Taradığım sözlüklerde her ikisini de bulamadım. Örnek olarak birkaç cümleyi aktaracağım ve bunlara göre bir anlam belirteceğim: “Ha Sinan’ın Süleymaniye’den sonra duvarcılığa kalkışması, ha senin eylemci tifturunîliğe özenmen” (GE, 17); “Benimle oturacak, yâni düşüncelerimi benim ilgilerimden, yarım saat, bir saat, bir buçuk saat çekecek tifturunide bir şeyler olmalı,” (GE, 184); “Acıdım. Sana değil... kendime! Senin gibi bir tifturunîyi bir matah sandığım için.” (GE, 24); “Ayda bir, en çok da iki defa, ta gençliğinden beri üyesi olduğu bir kulübe gidip iki seans poker veya iki buçuk saat bezik oynar, hepsi de kendisine benzeyen tifturunî Halebî’lerle.” (GE, 94); “Bu arada İhtiyar, bütün güvenlik görevlileri ve herhangi bir sebeple uyanan meraklar için (tifturunî Halebî bir moruk)tan başka bir şey değildi.” (GE, 93); “Bir bölüğünüz, günün büyük adamının veya adamlarının ne tifturunî

halebî olduğunu sezerseniz ve ... o zaman ne yaparsınız, bilir misin? Haydi yallah bir başka tifturunîyi büyük adam'laştırmak için kolları sıvarsınız.” (GE, 220). Bütün bunlara bakıldığında anlam olarak ‘kötü, yeteneksiz, beceriksiz, değersiz, işe yaramaz, basit, kaba’ sıfatlarını verebiliriz.

tiran: Sözlüğümüzde örneği bulunamayan ikinci anlama örnek: “Bu arada gururunun, bu en tiran diktatörün gün gün tunçlaşmakta olduğunu kesinlikle bildi.” (Y, 18)

tümen tümen: Bu ikileme sözlüğümüzde yoktur. Anlamı ‘pek çok, bir hayli fazla’ diyebiliriz: “Hüseyin Rahmi’nin romanlarında ve isimlerini artık unutmuş olduğu birtakım yazarlarda bu konularla ilgili tümen tümen açıklamalar, nutuklar, bilgiler bulurdu.” (İR, 40)

ufaktan ufaktan: ‘Küçük çapta, azar azar’ anlamına gelebilir: “Şemsi sokağı hamal başı. Ufaktan ufaktan kağıt karaborsacılığı ve aracılığı yapıyor.” (GE, 138) Sözlüğümüzdeki ikinci anlama uygundur.

utana utana: *TS*’de bulunmuyor: “Yutkundü. Çekmecesinden utana utana bir şişe gazoz çıkardı.” (İR, 191) Anlamı ‘utanarak’tır.

ününe tüy dik-: Sözlüğümüzde (tüy) maddesinde (üzerine) ile madde içinde verilmiş. Buradaki örnekte anlamı biraz farklıdır. ‘Çoğalmak, gelişmek’ diyebiliriz: “Ücretleri de kök söktürür gibi vermesi Bab-ı Âli’deki ününe tüy dikiyor.” (GE, 125)

üstüne üstüne var-: Bu ikilemeli kullanım *TS*’de bulunmuyor. Anlamı ‘inadına ısrar etmek, aynı konuyu sürekli belirtmek’ olabilir: “İkide bir dokunduruyor, Nahit alındıkça da üstüne üstüne varıyordu.” (İR, 245)

ütilite: Fransızca bu söz ‘ikinci derecede rollere çıkan oyuncu’ anlamındadır: “Karşısında ütilite rollerinden birini oynayan acemi bir delikanlı değil bir sanatçı vardı.” (İR, 29/30) Burada (rol) anlamı taşıyor.

vatanperverane: *TS* bu madde başını almamış. ‘Vatanpervere yakışan bir şekilde’ anlamındadır: “Ali Yusuf adındaki zatın vatanperverane gayretlerini ve faaliyetlerini şükranla andı.” (Fİ, 124)

vaz’iyyet et-: “Bendeki dosyalara vaz’iyyet eder misin? Öyle anlaşılıyor ki, ben uzun müddet duruşmalara giremeyeceğim.” (YB, 131) *TS*’de bulunmayan bu ibarenin anlamı, ‘el koymak’tır.

vezaif: Anlamı ‘görevler, vazifeler’ olan bu söz *TS*’de bulunmuyor: “Bu gibi basit ve fakat oldukça tehlikeli vezaif bize düşer.” (Fİ, 105)

virgülü virgülüne: Anlam olarak 'kesinlikle, tam olarak hiç eksiksiz' diyebiliriz: "Onun, son Lokanta gecesinde söylediği bir sözü - virgülü virgülüne - hatırlıyor." (GE, 243)

virtüöзите: "Ne değersizleşecek kadar kolay, ne de erişilemeyecek kadar yüksek! Güliz'in virtüözitesi idi bu." (GE, 151) Sözlüğümüze girmeyen Fransızca bu kelimenin anlamı 'en yüce sanatkârlık' olmalıdır.

ya karnı ya sırtı: Bu ibareyi sözlüğümüz almamış. Anlamı, 'her ne olursa olsun, mutlaka, kesin olarak' verilebilir: "Aslında bir karar değildi bu. Ya karnı ya sırtı idi, bitsin artık idi, bitsin de nasıl biterse bitsin saldıışıydı." (İR, 187)

yalana yalana: 'Yalanarak' anlamındadır: "Dünya'nın en lezzetli meyvesini yermiş gibi, yalana yalana tekrarlardı." (GE, 44)

yalpalata yalpalata: "Nahit onu esintilerin yalpalata yalpalata oraya yahut şuraya ulaştırdığı bir şey gibi görmeye başlamıştı." (İR, 64)

yalpalaya yalpalaya: Yukarıdakine benzer bir ikileme; her ikisi de sözlüğümüzde bulunmuyor. 'Yalpalatarak veya yalpalayarak' anlamlarını taşırlar: "Boş masalara tek tek baktı, kocaman elini, ortaya salladı, yalpalaya yalpalaya yürüyüp gitti." (GE, 188)

yanılmazlık: TS'de bulunmuyor. 'Yanılmaz olma durumu' anlamındadır: "Kısacası, Yusuf'a zaten inanırlardı, şimdi ise yanılmazlığını iddia ediyorlardı." (YB, 93)

yedire yedire: 'Yedirerek' anlamına gelen bu ikileme de TS'de yok: "Bütün bunlar doğrudan doğruya yapılmadı ama... sıklaştırdığı buluşmalarında, yedire yedire sanki onunmuş gibi oldu." (GE, 46)

yıprata yıprata: Sözlüğümüze girmemiştir. 'Yıpratarak' anlamına gelir: "Bu çılgın çatışma Devlet'e karşı idi; Devlet'i yıprata yıprata yıkmak, gururunu sürekli olarak sancılandırın bu kuvveti yok etmek içindi." (GE, 45)

yoktan yere: "Böylece kolaylıkla alınacak sonuçlar bile, yoktan yere, sırf bu gergin hava yüzünden sertleşen çıkışlarla alınamaz olmakta idi." (Fİ, 123) Anlamı 'boşu boşuna, boş yer'dir.

yontula yontula: "Bu arada yelek cebinden yontula yontula parmağının bir boğumu kadar kalmış kopye kalemmini çıkarmıştı." (YB, 59) TS'de yok ve anlamı 'devamlı yontularak'tır.

yumuk yumuk: Sözlüğümüzde bu ikilemeyi buluyoruz ancak örnek cümledeki sıfat biçimiyle verilmemiştir: "Eczacı hışımla baktı ona; ama yu-

muk yumuk gözler, iri dişler ve derinleşen kazayakları masadakileri neşeyle güldürmüştü.” (YB, 55)

yutucu: ‘Yutan kişi’ anlamında kullanılmıştır: “İstedikleri biricik şey, Paşa’nın çevresindekileri ve hükümetindeki kötülerin ve beceriksizlerin ve yutucuların temizlenmesi idi.” (GE, 51).

yürek narası at-: ‘Bütün içtenliğiyle haykırmak, gönülden seslenmek’ anlamına gelir: “En karanlık günlerde, ‘Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak’ diye yürek narası atan, aynı inancı bütün ‘Türkiye üzerinde estiren adama da acı acı gülümsemek kalıyordu.” (Fİ, 124)

Kaynaklar:

- Tağrik Buğra, *Firavun İmanı*, Ötüken Yay., 3. bs., İstanbul 1983, 258 s. (Fİ)
 _____, *Gençliğim Eyvah*, Ötüken Yay., 5. bs., İstanbul 1994, 391 s. (GE)
 _____, *İbiş’in Rüyası*, Bilgi Yay., 1. bs., Ankara 1972, 275 s. (İR)
 _____, *Yalnızlar*, Ötüken Yay., İstanbul 1981, 256 s. (Y)
 _____, *Yağmur Beklerken*, Ötüken Yay., 2. bs., İstanbul 1987, 256 s. (YB)